

З'ЯВА ДЭМЕТАФАРЫЗАЦЫІ Ё ТЭКСЦЕ ПЕРАКЛАДУ (на матэрыяле рамана А. Пушкіна «Яўгеній Анегін»)

У артыкуле даследуюцца асаблівасці перакладу метафар рамана А. Пушкіна на беларускую мову, у прыватнасці, разглядаецца з'ява дэметафарызацыі ў тэксце перакладу рамана А. Пушкіна «Яўгеній Анегін».

Праблема перакладу мастацкага тэксту на іншую мову з'яўляецца адной з найбольш актуальных у сучасным мовазнаўстве ўвогуле. Гэта звязана з тым, што мастацкі тэкст уяўляе сабой не проста паслядоўнасць пэўных адзінак, звязаных паміж сабой граматычнай і сэнсвай сувязю, а пракцыю пэўнай культуры, аўтарскага светапогляду. Неабходна мець на ўвазе, што пераклад – гэта не проста пераказ зместу словамі іншай мовы. Гэта, перш за ўсё, вынік мэтанакіраванай працы па пераасэнсаванні аўтарскага тэксту, захаванні зыходнай мастацкай вобразнасці, адэкватнай перадачы сацыякультурных рэалій. Любы пераклад з'яўляецца дакладным толькі з пэўнай доляй умоўнасці, што тлумачыцца як асаблівасцямі мовы, так і рэаліямі культуры народа. Нельга таксама не ўлічваць і граматычныя, лексічныя, сінтаксічныя, стылістычныя асаблівасці мовы арыгінальнага тэксту, многія з якіх пры перадачы сродкамі іншай мовы патрабуюць пераасэнсавання, што аддаляе тэкст перакладу ад арыгінала.

Таму і ў сучасным беларускім мовазнаўстве захоўвае сваю актуальнасць і праблема перакладу з рускай мовы на беларускую. Пры гэтым падабенства моў, іх прыналежнасць да адной групы не толькі не спрашчае пераклад, а, наадварот, нярэдка ўскладняе яго. Гэта звязана як з разнастайнымі моўнымі адрозненнямі, так і з

пазамоўнымі фактарамі.

На першы погляд, пераклад з рускай мовы на беларускую з'яўляецца немэтазгодным, паколькі пры афіцыйным двухмоўі мы маем магчымасць знаёміцца з рускай літаратурай непасрэдна. Аднак у культуралагічным плане пераклад выконвае важную функцыю асэнсавання сусветнай літаратурнай спадчыны сродкамі беларускай нацыянальнай мовы, раскрывае шырокія выяўленчыя магчымасці беларускага слова, развівае эстэтычныя густы чытачоў, з'яўляецца значным феноменам культуры, дазваляе на прыкладзе канкрэтных твораў вырашаць пэўныя практычныя лінгвістычныя задачы.

Вывучэнне мовы перакладаў паэтычных твораў А. Пушкіна на беларускую мову з'яўляецца надзвычай актуальным, паколькі руская класічная літаратура заўсёды аказвала значны ўплыў на беларускі літаратурны і культурны працэс. Якраз пераклад з рускай мовы на беларускую дабратворна рэалізуе дыялог блізкіх, але пры гэтым самабытных і непаўторных нацыянальных культур.

Перакладчык сутыкаецца з шэрагам цяжкай лінгвістычнага характару пры перадачы зместу твора сродкамі іншай мовы. Гэта ўплывае і на ступень эквівалентнасці аўтарскіх твораў, якія ў залежнасці ад спосабу вырашэння праблем перакладу могуць захоўвацца

ў перакладным тэксце, мяняць сваё вобразнае напаўненне і нават страчвацца. Ступень адпаведнасці метафар у аўтарскім і перакладным тэкстах вызначае, у канчатковым выніку, майстэрства перакладчыка.

У некаторых выпадках у працэсе перакладу арыгінальныя аўтарскія метафары страчваюцца, што

*Изображу ль в картине верной
Уединенный кабинет,
Где мод воспитанник примерный
Одет, раздет и вновь одет [1, 16]?*

Метафарычнае аўтарскае словазлучэнне *мод воспитанник примерный*, якое ўказвае на імкненне персанажа адпавядаць патрабаванням моды, у перакладным тэксце замяняецца займеннікам *ён*, які перадае толькі асноўнае значэнне – указанне на асобу мужчынскага полу. Адбываецца дэметафарызацыя,

*Вошел. Полна народу зала;
Музыка уж зреметь устала [1, с. 18].*

Аўтар замяняе рускае *музыка* ('искусство, отражающее действительность в звуковых художественных образах, а также сами произведения этого искусства', 'исполнение таких произведений на инструментах, а также само звучание этих произведений' [3, 361]) з устарэлым націскам на другім складзе на сугучнае беларускае слова *музыка* – 'музыкант' [4, 351]. У

*Иустарела старина,
И старым бредит новизна [1, 23].*

Слова бредить ('неотвязно мечтать и говорить об одном и том же' [3, 56]) у аўтарскім тэксце ўжываецца ў пераносным значэнні і характарызуе дзеянні абстрактнага паняцця; у рэальным жыцці падобнае словаўжыванне немагчыма. У тэксце перакладу ўжыты дзеяслоў, які характарызуе *старину* не як утваральніка дзеяння (метафарычна), а як пасіўны аб'ект, на які накіравана ўвага ўспрымаючага яго чалавека: *здавацца* – 'паказацца ў яким-

*Лишь лодка, веслами махая,
Плыла по дремлющей реке [1, 25].*

Дзееспрыметнік *дремлющей* паходзіць ад дзеяслова *дремать*, які мае значэнне 'быць в дремоте' [3, 175] і звычайна характарызуе стан чалавека, жывых істот. Пераносычы ўласцівасці жывой істоты на такі аб'ект, як рака, аўтар стварае метафарычнае апісанне рэчаіснасці.

*И так они старели оба.
И отворились наконец
Перед супругом двери гроба,
И новый он приял венец [1, 43].*

Вобразна-метафарычнае словазлучэнне *двери гроба* на беларускай мове не захоўвацца: перакладчык пакідае *Журналов вияв моляцый глас,*
К грамматике причит нас [1, 59].

Яркае ўвасабленне, ужытае аўтарам, *журналов моляцый глас* у тэксце перакладу не адностравана. Перакладчык замяняе яго тэматычна суадносным, але не

*Поэт в жару своих суждений
Читал, забывшись, между тем
Отрывки северных поэм [1, 37].
В вас искру нежности заметя,
Я ей поверить не посмел:
Привычке милой не дал ходу [1, 155].*

Аналіз прыкладаў паказвае, што на месцы метафарычных спалучэнняў (*жар суждений, искра нежности*) А. Пушкіна ў мове перакладу ўжываюцца словы і спалучэнні, якія таксама звязаны са сферай пачуццяў і маюць высокую экспрэсію (*натхнення,*

*Увижу ль вас? И слёз ручей
У Тани льётся из очей [1, 133].*

Метафара *ручей* паказвае на вялікую колькасць слёз, чаго няма ў перакладзе.

Но мненья светского поток...

звязана з цяжкасцямі лінгвістычнага характару, з якімі сутыкаецца перакладчык. Падобную з'яву мы называем дэметафарызацыяй – стратай вобразнага кампанента метафары ў перакладным тэксце, адмаўленне перакладчыка ад выкарыстання тропа:

*Ці намалюю я праўдзіва
Героя ціхі кабінет,
Дзе ён у гэты час імкліва
Адзет, раздет ды зноў адзет [2, 130]?*

паколькі асабовы займеннік не перадае аўтарскай ацэнчанасці.

Дэметафарызацыя таксама можа адбывацца шляхам замены метафарычнага словазлучэння прамым абзначэннем аб'екта:

*Зайшоў. Народу поўна ў залі;
Музыкі ўжо амаль прысталі [2, 132].*

выніку страчваецца вобразнасць, паколькі слова *прыстаць* са значэннем «стаміцца» ў тэксце перакладу адносіцца не да фізічнага паняцця, як у арыгінале, а характарызуе стан людзей.

Дэметафарызацыя таксама можа ўзнікаць за кошт замены дзеяслова, які стварае эфект увасаблення:

*Старое старое зусім,
Зодзеца новае старым [2, 137].*

небудзь вылядзе [4, 239]. Дэметафарызацыя адбываецца шляхам перамянення функцый утваральніка дзеяння з абстрактнай з'явы на чалавека.

Дэметафарызацыя ўзнікае і ў тых выпадках, калі перакладчык па той ці іншай прычыне не ўключае ў тэкст перакладу тыя словы, якія ўтвараюць метафару ў арыгінальным тэксце:

*Г лодку, што навідавоку,
Паволі несла ўдаль рака [2, 138].*

Аднак у тэксце перакладу гэты элемент семантыкі не перадаецца, што збядняе вобразнасць дадзенага фрагмента. Дэметафарызацыя выкарыстоўваецца перакладчыкам даволі часта:

*Вось так сівелі іх галовы,
І разам старалі яны
І скончыў муж свой шлях жыццёвы
На дне сасновае труны [2, 157].*

толькі слова *труна*, якое перадае асноўную семантыку.

*Да рускіх слоў, у добры час,
Да вершыкаў прывучыць нас [2, 169].*

зусім дакладным, пазбаўленым вобразнасці выслоўем.

Вось яшчэ некалькі прыкладаў замены вобразных выразаў нявобразнымі:

*Паэт Анегіну ў натхненні,
Спрачаючыся, паміж спраў,
Паэмы рускія чытаў [2, 149].
Пяшчотнае пачуў я слова,
Ды веры я яму не даў:
Не даў прывычцы любай ходу [2, 257].*

пяшчотнае слова), нягледзячы на тое, што метафары тут адсутнічаюць.

Таксама назіраецца стылістычная неадпаведнасць, звязаная з лексемай **очи**.

*Нас разлучае горкі лёс!..
І не стрымала Таня слёз [2, 237].*

Нявобразнымі сродкамі замяняе метафару **поток мненья** А. Куляшоў пры перакладзе наступных радкоў:

Калі б не ўражліваць жанчын...

А милый пол, как пух, легок [1, 74].

У арыгінале метафара *мненья поток* абазначае імклівыя змены ў акружаючым асяроддзі, на якіх нельга канцэнтраваш сваю ўвагу. У перакладзе ўсё гэта знікае і гаворка ўжо ідзе толькі пра ўражлівасць жанчыні, і падкрэсліваецца гэта вобразным параўнаннем, а ў беларускім варыянце – і метафарычным спалучэннем з

Бывало, льстивый голос света

В нем злую храбрость выхвалял [1, 104].

Он пел поблеклый жизни цвет

Без малого в восемнадцать лет [1, 35].

У апошнім выпадку рашэнне А. Куляшова, на нашу думку, на якасць перакладу істотна не паўплывала, таму што выраз **жизни цвет** носіць дадатковы серыйны

Условий света свергнув бремя,

Как он, отстав от суеты,

С ним подружился я в то время [1, 23].

Пераклад А. Куляшова правільна перадае змест пушкінскага твора: паказ цяжкіх, непрымальных лірычным героем умоў жыцця, пачатак сяброўства, але без ужывання метафар.

Как он язвительно злословил [1, 12].

К его язвительному спору [1, 2].

Дэметафарызацыя, на нашу думку, пры перакладзе вершаванага тэксту часта бывае непазбежнай, што тлумачыцца неабходнасцю захавань рытмічную арганізацыю і рыфму. «Сціранне» аўтарскіх метафар у тэксте перакладу рамана ў вершах «Еўгеній Анегін» суправаджаецца захаваннем асноўнага сэнсу, які

Яны – як лёгкі рой пушыні. [2, 182].

апорным словам **рой**, якое паказвае на мноства думак, якія ўзнікаюць таму, што прадстаўніцы слабога полу вельмі ўражлівыя.

Сярод перакладных матэрыялаў ёсць прыклады вылучэння метафар, якія некалькі знікаюць непаўторны пушкінскі каларыт:

Бывала, свет, мы сведчим зэта,

Яго адвагу выхваляю [2, 210].

Спяваю і пра часы нягод

Поэт у восемнадцать год [2, 147].

характар.

Нешта падобнае назіраем і ў перакладзе наступных радкоў з рамана «Еўгеній Анегін»:

Як ён, паставіўся надбала

І я да свецкіх тлумных спраў,

Нас прыязнь шчырая з'яднала [2, 13].

Не дзіўным у мове перакладу з'яўляецца і адсутнасць лексемы *язвительный*, паколькі беларускай мове суфікс **-тель** не характэрны. А. Куляшоў па-рознаму перакладае названае слова:

Як нішчыў словы іх пустыя [2, 126].

Прывык да едкіх слоў у мове [2, 138].

выражаецца не вобразна, а больш канкрэтна, дакладна. Дадзеная асаблівасць перакладу можа з'яўляцца вынікам праекцыі на тэкст спецыфікі ўласнага паэтычнага стылю перакладчыка. Такім чынам, мы назіраем захаванне зыходнага аб'ёму семантыкі пры пераакцэнтаванні вобразнага зместу.

Літаратура

1. Пушкин, А. С. Полн. собр. соч.: в 10 т. / А. С. Пушкин. – Л.: Наука, 1977. – Т. 5: Евгений Онегин. Драматические произведения. – 528 с.
2. Пушкин, А. С. Выбранные творы / А. С. Пушкин. – Мінск: Маст. літ., 1999. – 430 с.
3. Ожегов, С. И. Толковый словарь русского языка; под ред. Н. Ю. Шведовой / С.И. Ожегов. – М.: «Азъ», 1996. – 928 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы; пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – Мінск: БелЭн, 2002. – 784 с.